

РЕЄСТРАЦІЯ СТАТУТІВ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ

Процеси формування конституційно-правового поля для утвердження в Україні принципово нових відносин між державою і церквою включають перегляд, перебудову значного спектру стереотипів у цій галузі духовного життя, які донедавна були домінуючими і претендували на усталеність чи довічність. Політичний курс на гармонізацію, демократизацію державно-церковних відносин, реальне гарантування церквам та віруючим України їх прав дали змогу у відносно короткий строк реалізувати юридичні норми, запровадити у практику державно-церковних відносин підходи й рішення, на які кілька років тому годі було й сподіватися. Орієнтація України на кращі законодавчі європейські здобутки в цій сфері, приєднання до міжнародних договорів та конвенцій, які суворо контролюють права людини в релігійній сфері, поява таких авторитетних і впливових поза-державних організацій, як Всеукраїнська рада церков, регіональні екуменічні ради в регіонах тощо стали не лише чинниками подолання збочень і упереджень минулого, а й гарантами використання Україною кращих напрацювань цивілізованого світу у віросповідній сфері людського буття і, тим самим, стимулами подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства.

Важливими і принциповими у спектрі відносин між державою і церквою були й залишаються питання реєстрації, тобто державного визнання статутів релігійних організацій — релігійних громад, управлінь, центрів, монастирів, братств, місіонерських товариств (місій), духовних навчальних закладів. Зрозуміла підвищена увага, якщо не пильність, світових, зокрема європейських експертів у галузі прав людини, демократичної громадськості до цієї процедури в посткомуністичній Україні. Адже досить тривалий час з цим актом пов'язувалися вельми реальні можливості контролю, маніпулювання релігійними організаціями, духовенством, ієрархами з боку держави та її численних адміністративних органів.

Перетворення реєструючого акту на прийняту в цивілізованому світі процедуру констатації державою відповідності статуту релігійної організації чинному законодавству, що не ставить останню в залежне від держави становище, а має єдину, бажану для самої релігійної організації мету — надати їй статусу правоздатної юридичної особи, — неабияке завоювання демократичної України. При цьому не зайвим буде підкреслити дві важливі особливості реєстраційної процедури в українському законодавстві. По-перше, релігійна громада як місцева організація віруючих одного культу, віросповідання для спільного задоволення релігійних потреб може бути утворена без повідомлення про це державних органів і без реєстрації свого статуту В Україні на сьогодні існує чимало релігійних громад саме з таким статусом. Цей факт, можливо, найбільш виразно вказує на соціальну і правову мети реєстрації — до неї звертається лише та релігійна організація, яка, окрім усього, хоче набути ще й статусу юридичної особи, засновувати підприємства, добродійні заклади тощо, тобто мати повний обсяг прав і обов'язків юридичної особи.

По-друге, чинним законодавством України передбачено реєстрацію не самих релігійних організацій, а їх цивільно-правових статутів (ст.12, 14 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації"). Це дає змогу враховувати специфіку релігійних організацій в Україні, їх відмінність від громадських організацій і, зрештою, сприяє вдосконаленню державно-церковних відносин.

Згідно з чинним законодавством реєстрацію статутів (положень) релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місій та духовних навчальних закладів здійснює державний орган України у справах релігій, яким на сьогодні є Державний комітет України у справах релігій (див. ст. 14 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації"). Реєстрацію інших релігійних організацій здійснюють обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а в Автономній Республіці Крим — Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Така диференціація об'єктів реєстрації пов'язана як з різними масштабами діяльності релігійних організацій

(релігійна громада діє переважно в межах одного чи кількох населених пунктів, а місіонерське товариство, наприклад, може поширювати свою діяльність на всю територію України), так і з потребою більш кваліфікованої юридичної, релігієзнавчої експертизи часто оригінальних, нетипових статутів, що подаються для реєстрації.

У цьому загальному правилі диференційованого підходу до об'єктів реєстрації є свої особливості. Так, якщо релігійне братство засновується згідно із положенням Закону "Про свободу совісті та релігійні організації", то реєстрація його статуту здійснюється в порядку, передбаченому для реєстрації статутів релігійних громад.

Незалежно від того, яким органом здійснюється реєстрація — Держкомрелігій чи обласними, міськими держадміністраціями, вона проводиться за досить спрощеною процедурою, що передбачає подання релігійними організаціями мінімуму необхідних документів. Заява організації розглядається органом, що здійснює реєстрацію, в місячний термін. Відповідне рішення не пізніше як у десятиденний термін надсилається заявнику. Ця процедура триває довше лише в тих випадках, коли виникає потреба в додаткових висновках місцевої державної адміністрації, спеціалістів тощо.

Варто зазначити, що сама реєстрація статутів релігійних організацій на всіх рівнях здійснюється безкоштовно, чого не можна сказати про реєстрацію громадських організацій. Основною вимогою до статутів релігійних організацій з боку реєстраційного органу є відповідність положень статуту чинному законодавству, зокрема Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" і Конституції України.

Положення існуючого на сьогодні законодавства щодо процедури реєстрації не дають підстав розцінювати його як дискримінаційне, тобто таке, що певними юридичними нормами ставить релігійні організації різних конфесій у нерівне становище з політичних, національних, регіональних, релігійно-традиціоналістських міркувань, надаючи перевагу одним церквам і позбавляючи прав інших. Величезний спектр найрізноманітніших релігійних напрямків (близько 70) — від православного до таких специфічних, як релігійні громади віри Багаї, — зайвий доказ неупередженості державних органів України у справі реєстрації. Можна по-різному ставитись, наприклад, до новітніх релігійних рухів, але правовий підхід до справи вимагає неухильного дотримання букви закону, а отже й реєстрації статутів нетрадиційних для нашої країни релігійних організацій, звичайно, в разі відповідності їх статутів чинному законодавству.

Законодавством передбачено й відмову в реєстрації, але для цього потрібна наявність чітко визначених причин. Зокрема, це може статися у випадках, коли статут суперечить чинному законодавству, а релігійна організація, посиляючись на свої внутрішні настанови, не хоче привести його у відповідність із законом, або якщо діяльність релігійної організації суперечить чинному законодавству, але вона відмовляється діяти в рамках закону. Саме з цих причин останнім часом у Києві та інших містах України було відмовлено в реєстрації громадам Церкви єдиної віри (Останнього заповіту "вчителя" Віссаріона), Великого Білого братства, АУМ Сінрікьо тощо. Загальна ж картина по Україні така: при збільшенні-релігійної мережі після 1991 р. на 44% (загальна чисельність громад на сьогодні понад 20 тис.) відмов у реєстрації статутів було лише кілька.

Показово й інше. Результати уважного аналізу нашого законодавства в галузі свободи совісті та віросповідання, здійсненого європейськими експертами, а також вітчизняними правознавцями під час підготовки до ратифікації Україною європейської Конвенції з прав людини, свідчать, що положення Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" у тій його частині, яка стосується реєстрації статутів релігійних організацій, загалом не викликають заперечень і не характеризуються як такі, що не відповідають європейським нормам і стандартам. Стосовно ж наявності в Україні спеціального державного органу, який здійснює реєстрацію статутів частини релігійних організацій, то це — досить поширена в самій Європі практика. В Іспанії, наприклад, подібні функції виконує Державна дирекція з релігійних питань, в Чехії та Словаччині — міністерства культури, в Угорщині — обласні та столичний суди (до того ж там

реєструються не статuti, а релігійні організації).

Водночас Державний комітет України у справах релігій, відповідні обласні органи розуміють: щоб встигати за швидкоплинним часом, чинне законодавство має постійно вдосконалюватися, враховуючи реалії сьогодення. З огляду на це, а також відповідно до рекомендацій Парламентської Асамблеї Ради Європи та пропозицій Державної міжвідомчої комісії з питань впровадження в законодавство України норм і стандартів Ради Європи, Держкомрелігій підготував і надіслав на розгляд Верховної Ради проект Закону України "Про внесення змін до статті 14 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", де передбачено нову схему реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, яка ще більше унеможливує будь-яку дискримінацію останніх.

Цей проект, підкреслюючи специфіку утворення й діяльності релігійних організацій, відзначає неправильність ототожнення їх з громадськими організаціями, що утворюються для задоволення соціальних інтересів громадян. Нова схема реєстрації статутів (положень) релігійних організацій запобігає непоодиноким спробам узаконити під виглядом релігійних деструктивно-тоталітарні культу, організації суто комерційного спрямування тощо. Проект враховує досвід реєстрації статутів релігійних організацій у Державному комітеті України у справах релігій, а також громадських організацій — у Міністерстві юстиції України. Проект передбачає обов'язкове здійснення Держкомрелігій всебічної релігієзнавчої і правової експертизи статутів та інших установчих документів релігійних організацій, про які йдеться у ст. 14 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації". Розгляд результатів вивчення установчих документів запропоновано проводити на засіданні розширеного складу колегії Держкомрелігій за участю представників Мінюсту України. Відповідні погодження з територіальними управліннями юстиції передбачено також при реєстрації статутів релігійних громад. Таке поєднання високого професійного рівня й досвіду двох державних органів, які займаються реєстрацією, дасть можливість зробити новий крок у розвитку національного законодавства, розбудові правової держави. Це сприятиме забезпеченню духовного розвитку людини як особистості, гарантуючи їй вільне віровизнання і свободу совісті, і водночас запобігатиме різного роду зловживанням і спекуляціям у такій важливій сфері суспільних відносин, як релігійне життя.

Безумовно, реєстрація статутів — відповідальний і важливий юридичний акт як для держави, так і для релігійної організації. Його правове забезпечення, звичайно, ще не гарантує безконфліктного розв'язання всіх проблем, пов'язаних з реєстрацією. Практика її здійснення на місцях, на жаль, дає непоодинокі приклади порушень чинних законодавчих актів, що призводить до непотрібних ускладнень і конфліктів. Аналіз їх причин свідчить, що в основі подібних колізій лежить здебільшого не недосконалість вітчизняного законодавства, а його елементарне недотримання з боку суб'єктів конфлікту. Поширеною причиною ускладнень з реєстрацією є також незнання положень Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації". Чимало подібних конфліктів може попередити знайомство з Методичними рекомендаціями до практичного застосування названого Закону, підготовленими в Держкомрелігій (К., 1995 р.). Рекомендації досить детально роз'яснюють процедуру реєстрації, дають перелік потрібних для цього документів, застерігають від типових помилок та упущень у цій справі.